

Роман Мудрак,

здобувач ступеня доктора філософії

Західноукраїнського національного

університету.

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6614-4099>

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз підходів до розуміння інституціоналізації правових інститутів у сучасній юридичній науці. Обґрунтовано, що інституціоналізація є складним багаторівневим процесом, який охоплює формування, нормативне закріплення, організаційне оформлення та функціональну стабілізацію соціально значущих правових практик. Визначено основні наукові підходи до інтерпретації інституціоналізації, зокрема нормативний, соціально-правовий та комплексний (інституціональний), а також проаналізовано їх евристичний потенціал для дослідження сучасних правових явищ.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному поєднанні кількох методів. Для вивчення використання юридичної термінології застосовується порівняльний метод, проводиться доктринальний аналіз сучасної наукової літератури, а окремі законодавчі положення досліджуються за допомогою методу аналізу та синтезу.

Доведено обмеженість суто нормативного підходу, який не враховує соціальної природи правових інститутів, та обґрунтовано доцільність використання комплексного підходу, що дозволяє інтегрувати нормативні, організаційні та функціональні аспекти їх розвитку. Особливу увагу приділено співвідношенню формальних і неформальних компонентів інституціоналізації, що визначають ефективність функціонування правових інститутів у реальному соціальному середовищі. Встановлено, що рівень інституціоналізації залежить не лише від наявності нормативного регулювання, але й від ступеня соціального визнання, стабільності практик та інтегрованості інституту у правову систему.

Обґрунтовано доцільність застосування зазначених підходів до дослідження юридичних клінік як специфічного виду правових інститутів, що формуються на перетині правової та освітньої сфер. Зроблено висновок, що використання комплексного теоретико-методологічного підходу створює підґрунтя для подальшого порівняльно-правового аналізу інституціоналізації юридичних клінік.

Ключові слова: правовий інститут, інституціоналізація, правова система, нормативне регулювання, соціальні практики, юридичні клініки, правова освіта.

Mudrak R.

Institutionalization of Legal Institutions as a Theoretical and Methodological Basis for the Study of Legal Clinics

The article provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of approaches to understanding the institutionalization of legal institutions in contemporary legal science. It is substantiated that institutionalization should be considered as a complex multi-level process that includes the formation, legal formalization, organizational structuring, and functional stabilization of socially significant legal practices. The main scientific approaches to the interpretation of institutionalization are identified, including normative, socio-legal, and comprehensive (institutional) approaches, and their heuristic potential for the study of modern legal phenomena is examined.

The research methodology is based on a complex combination of several methods. The comparative method is used to study the use of legal terminology, a doctrinal analysis of modern scientific literature is carried out, and individual legislative provisions are studied using the analysis and synthesis method.

The study demonstrates the limitations of the purely normative approach, which fails to take into account the social nature of legal institutions, and justifies the need for a comprehensive approach that integrates normative, organizational, and functional dimensions. Particular attention is paid to the relationship between formal and informal components of institutionalization, which significantly influence the effectiveness of legal institutions in practice. It is argued that the level of institutionalization depends not only on the existence of legal regulation, but also on the degree of social recognition, stability of practices, and integration into the legal system.

The applicability of these theoretical approaches to the study of legal clinics as a specific type of legal

institution operating at the intersection of legal and educational systems is substantiated. It is concluded that the use of a comprehensive methodological framework provides a solid basis for further comparative legal analysis of the institutionalization of legal clinics.

Keywords: *legal institution, institutionalization, legal system, legal regulation, social practices, legal clinics, legal education.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку правової науки характеризується переосмисленням традиційних підходів до розуміння структури правової системи та механізмів її функціонування. У цьому контексті особливого значення набуває категорія інституціоналізації, яка дозволяє розглядати правові явища не лише як сукупність норм, але як результат складних соціально-правових процесів.

Актуальність дослідження інституціоналізації правових інститутів зумовлена також необхідністю осмислення нових форм правової діяльності, зокрема юридичних клінік, які набувають поширення у сучасних правових системах. Водночас відсутність єдиного підходу до розуміння інституціоналізації ускладнює їх теоретичне осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правових інститутів та їх розвитку знайшла відображення у працях вітчизняних учених, зокрема П. Рабіновича, О. Скакун, С. Бобровник, Ю. Шемшученка та ін. У їхніх дослідженнях правовий інститут розглядається як структурний елемент правової системи, що забезпечує регулювання однорідних суспільних відносин.

Окремі аспекти інституціоналізації аналізуються у роботах О. Кузьменка, В. Журавського, О. Копиленка та І. Кресіної, які підкреслюють багатовимірний характер цього процесу та його залежність від соціального контексту.

Серед зарубіжних досліджень важливе значення мають праці П. Бергера і Т. Лукмана, Д. Норта, В. Скотта, П. ДіМаджіо та В. Пауелла, у яких інституціоналізація розглядається як процес формування стабільних соціальних структур і моделей поведінки.

Водночас слід зазначити, що комплексного дослідження інституціоналізації юридичних клінік як правового інституту в юридичній науці поки що недостатньо.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування підходів до розуміння інституціоналізації правових інститутів та визначення можливостей їх застосування для дослідження юридичних клінік.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній юридичній науці поняття правового інституту дедалі частіше розглядається не лише як сукупність правових норм, але як складне соціально-правове утворення. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування права та його взаємозв'язок із суспільством.

Як зазначається у науковій літературі, правовий інститут є формою стабілізації суспільних відносин, яка забезпечується їх нормативним закріпленням та практичною реалізацією [8, с. 45]. Водночас його становлення не є одномоментним актом, а відбувається у процесі поступового формування та закріплення відповідних практик.

Саме цей процес і позначається категорією інституціоналізації, яка в сучасних умовах набуває ключового значення для аналізу правових явищ.

У сучасній юридичній науці поняття правового інституту набуває дедалі більш комплексного змісту. Традиційне його розуміння як відносно самостійної сукупності норм, що регулюють однорідну групу суспільних відносин, поступово доповнюється соціально-функціональними характеристиками.

Як зазначають вітчизняні дослідники, правовий інститут не можна зводити виключно до нормативного масиву, оскільки він відображає певний тип соціальної організації та стабілізації відносин [8, с. 45]. У цьому сенсі інститут виступає не лише результатом правотворчості, а й формою впорядкування соціальної взаємодії.

Звідси випливає важливий висновок: правові інститути мають динамічну природу. Вони не виникають одномоментно разом із прийняттям нормативного акта, а формуються поступово, у процесі соціального визнання та практичного функціонування. Саме цей процес і позначається категорією інституціоналізації.

Категорія інституціоналізації походить із соціологічної традиції, однак її застосування у праві дозволяє суттєво розширити уявлення про механізми формування правових інститутів.

У загальному вигляді інституціоналізація розглядається як процес, у межах якого соціальні практики набувають стабільності, нормативного оформлення та відтворюваності. Як слушно підкреслюється у

наукових дослідженнях, йдеться про «перехід від спонтанних форм взаємодії до впорядкованих структур, що визнаються суспільством» [1, с. 23].

Класичне трактування цього процесу запропоноване П. Бергером і Т. Лукманом, які наголошують, що інституціоналізація виникає тоді, коли певні дії типізуються і сприймаються як об'єктивна реальність [Berger & Luckmann, p. 72]. Іншими словами, інститути постають як результат повторюваних практик, які з часом набувають нормативного характеру.

У правовому контексті це означає, що інституціоналізація не обмежується правотворчістю. Вона охоплює значно ширший спектр явищ, включаючи формування практик, організаційних структур та професійних стандартів.

Аналіз сучасної юридичної літератури дозволяє виокремити кілька підходів до трактування інституціоналізації.

Передусім ідеться про нормативний підхід, у межах якого акцент робиться на закріпленні відповідних відносин у правових нормах. У цьому випадку інституціоналізація фактично отожднюється з процесом правового регулювання. Однак такий підхід не враховує того, що формальне закріплення не завжди означає реальне функціонування інституту.

Більш продуктивним видається соціально-правовий підхід, який розглядає інституціоналізацію як результат взаємодії норм і практик. Як зазначається у дослідженнях, «інститут формується у процесі усталення практик, що набувають нормативного значення» [5, с. 112].

Нарешті, комплексний (інституціональний) підхід дозволяє інтегрувати різні аспекти цього явища. У його межах інституціоналізація постає як багатовимірний процес, що включає нормативні, організаційні та функціональні компоненти.

Саме цей підхід є найбільш адекватним для аналізу сучасних правових інститутів, зокрема юридичних клінік.

Сучасні дослідження дедалі частіше наголошують на багаторівневому характері інституціоналізації. Йдеться про те, що інститут не формується лише через прийняття нормативного акта, а проходить складний шлях становлення.

У науковій літературі звертається увага на те, що інституціоналізація включає процеси виникнення, закріплення та стабілізації соціальних практик [2, с. 41]. З огляду на це доцільно говорити про певну послідовність стадій, серед яких – ініціація, нормативізація, організаційне оформлення, стабілізація та легітимація.

Водночас ці стадії не є жорстко лінійними. У реальних умовах вони можуть накладатися одна на одну або навіть змінювати свою послідовність. Це особливо помітно у перехідних правових системах, де інститути нерідко виникають «знизу», а їх нормативне оформлення відбувається вже після фактичного функціонування.

Окремої уваги потребує співвідношення формальних і неформальних аспектів інституціоналізації. Формальні інститути охоплюють нормативно-правові акти, офіційні процедури та організаційні структури. Водночас неформальні – це професійні стандарти, традиції, етичні норми та усталені практики.

Д. Норт, аналізуючи інститути як «правила гри», підкреслює, що неформальні обмеження можуть мати навіть більший вплив, ніж формальні [North, p. 36]. У правовій сфері це означає, що ефективність інституту залежить не лише від законодавства, а й від практики його застосування.

Українські дослідники також наголошують, що «формальне закріплення інституту не забезпечує його повноцінного функціонування без відповідного соціального середовища» [4, с. 59]. Таким чином, інституціоналізація передбачає не лише юридичне визнання, а й укорінення інституту у соціальній практиці.

Визначення рівня інституціоналізації потребує чітких критеріїв. На основі узагальнення наукових підходів можна виділити кілька ключових показників, серед яких – нормативне закріплення, організаційна визначеність, стабільність функціонування, інтегрованість у правову систему та суспільне визнання.

Як зазначається у дослідженнях, інститут можна вважати сформованим лише за умови його комплексного включення у систему суспільних відносин [9, с. 101]. Відсутність хоча б одного з цих елементів свідчить про незавершеність процесу інституціоналізації.

Дослідження інституціоналізації правових інститутів передбачає використання комплексної методології. Зокрема, системний підхід дозволяє розглядати інститут як цілісне явище, історичний – простежити його розвиток, а порівняльно-правовий – виявити специфіку різних моделей.

Водночас структурно-функціональний аналіз дає змогу з'ясувати внутрішню організацію інституту та механізми його функціонування. Як підкреслюється у науковій літературі, саме поєднання цих методів забезпечує глибину дослідження складних правових явищ [1, с. 16].

Узагальнюючи викладене, доцільно визначити інституціоналізацію правових інститутів як багаторівневий процес, що охоплює формування, нормативне закріплення, організаційне оформлення та стабілізацію відповідних соціальних практик у межах правової системи.

Таке розуміння дозволяє відійти від вузького нормативізму та врахувати реальний механізм функціонування правових інститутів.

Висновки. Інституціоналізація правових інститутів є складним багатовимірним процесом, що поєднує нормативні, організаційні та соціальні аспекти. Її дослідження дозволяє глибше зрозуміти механізми формування та функціонування правових інститутів у сучасному суспільстві.

Встановлено, що традиційні нормативні підходи не забезпечують повного розуміння цього процесу, у зв'язку з чим доцільним є застосування комплексного (інституціонального) підходу. Такий підхід дозволяє врахувати як формальні, так і неформальні аспекти функціонування інститутів.

Отримані результати створюють теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження юридичних клінік як особливого виду правового інституту, що формується у межах взаємодії правової та освітньої систем.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В. Б. Теорія держави і права : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 576 с.
2. Бобровник С. В. Правова система та її інститути: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Київ: Наук. думка, 2018. 312 с.
3. Головатий С. П. Верховенство права : у 3 кн. Кн. 1. Київ: Фенікс, 2017. 624 с.
4. Журавський В. С. Правові інститути в умовах трансформації суспільства. Київ: Юрид. думка, 2019. 284 с.
5. Копиленко О. Л., Кресіна І. О. Сучасні підходи до розуміння правових інститутів. *Право України*. 2020. № 3. С. 108–117. DOI: <https://doi.org/10.33498/loou-2020-03-108>.
6. Кузьменко О. В. Інституціоналізація правових відносин у сучасному суспільстві. *Юридична наука*. 2021. № 2. С. 130–138. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2021-2-15>.
7. Мельник М. І. Юридичні клініки в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 4. С. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2020-27-4-3>.
8. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Львів : Світ, 2016. 320 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Харків: Консум, 2018. 520 с.
10. Шемшученко Ю. С. (ред.) Юридична енциклопедія: у 6 т. Київ: Укр. енцикл., 2011. Т. 3. 792 с.
11. Berger, P. L., Luckmann, T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York : Anchor Books, 1966. 219 p.
12. North D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 152 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
13. Scott W. R. *Institutions and Organizations: Ideas, Interests, and Identities*. 4th ed. Thousand Oaks : Sage Publications, 2014. 360 p.
14. DiMaggio, P. J., Powell, W. W. The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality. *American Sociological Review*. 1983. Vol. 48, No. 2. P. 147–160. DOI: <https://doi.org/10.2307/2095101>
15. Hall P. A., Taylor R. C. R. Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*. 1996. Vol. 44, No. 5. 936–957. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1996.tb00343.x>.

References

1. Averianov, V. B. (2014). *Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
2. Bobrovnyk, S. V. (2018). *Pravova systema ta yii instytuty: teoretyko-metodolohichniy analiz [Legal system and its institutions: theoretical and methodological analysis]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Holovaty, S. P. (2017). *Verkhovenstvo prava [Rule of law]* (Vol. 1). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
4. Zhuravskiy, V. S. (2019). *Pravovi instytuty v umovakh transformatsii suspilstva [Legal institutions in conditions of social transformation]*. Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukrainian].

5. Kopylenko, O. L., & Kresina, I. O. (2020). Suchasni pidkhody do rozuminnia pravovykh instytutiv [Modern approaches to understanding legal institutions]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, (3), 108–117. <https://doi.org/10.33498/louu-2020-03-108> [in Ukrainian].
6. Kuzmenko, O. V. (2021). Instyutsionalizatsiia pravovykh vidnosyn u suchasnomu suspilstvi [Institutionalization of legal relations in modern society]. *Yurydychna nauka – Legal science*, 2, 130–138. <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2021-2-15> [in Ukrainian].
7. Melnyk, M. I. (2020). Yurydychni kliniky v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Legal clinics in Ukraine: current state and development prospects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 3–12. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2020-27-4-3> [in Ukrainian].
8. Rabinovych, P. M. (2016). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy [Fundamentals of general theory of law and state]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
9. Skakun, O. F. (2018). *Teoriia prava i derzhavy [Theory of law and state]*. Kharkiv: Konsum [in Ukrainian].
10. Shemshuchenko, Yu. S. (Ed.) (2011). *Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]*, Vol. 3. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia [in Ukrainian].
11. Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.
12. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
13. Scott, W. R. (2014). *Institutions and organizations: Ideas, interests, and identities* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
14. DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality. *American Sociological Review*, 48 (2), 147–160. <https://doi.org/10.2307/2095101>.
15. Hall, P. A., & Taylor, R. C. R. (1996). Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies*, 44 (5), 936–957. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1996.tb00343.x>.

Стаття надійшла 17.02.2026

Стаття прийнята до друку 20.03.2026

Стаття опублікована 30.04.2026.